

(1834-1861)', in: J. de Bruijn e.a. (red.), *Geen heersende kerk, geen heersende staat. De verhouding tussen kerken en staat 1796-1996*, Zoetermeer 1998, 251-292, m.n. 280-282.

12. J. Vree, *Abraham Kuiper als Amsterdams predikant (1870-1874)*, Amsterdam 2000, m.n. 26, 32-34.

13. Vree, "Het Réveil' en 'het (Neo-)Calvinisme", 33-35.

bestonden, wordt duidelijk uit hetgeen de initiatiefnemer van de actie, notaris G. Ruys, bitter aan Groen schreef: 'De notabelen en gefortuneerde Christenen alhier onthouden zich van elke bijdrage daartoe, ... [omdat] onze lieve Kuiper pal staat in den strijd van regt en waarheid op Kerkelijk gebied'. Dat de irritaties wederzijds waren, blijkt uit brieven die de schoonzoon van J.L. Gregory Pierson, N.H. de Graaf, mocht ontvangen nadat in mei 1871 hĳ, en niet de door Kuiper c.s. gesteunde kandidaat Ph.S. van Ronkel, als predikant in Amsterdam gekozen was. Zo sprak de predikant C.S. Adama van Scheltema, die vooral bekend zou worden door zijn arbeid onder de lagere standen via het Koning Willemshuis in de Jordaan, maar die tevens in de jaren vijftig binnen de hervormde kerkeraad geijverd had tegen de slavernij in Suriname, van een beslissende overwinning, 'die maken zal, dat mannen van stand en het karakter van uw schoonvader en oom [G.H. de Marez Oyens] de kern en leiders blijven en niet een club uit den laagsten stand'.¹² Kuiper van zijn kant liet het er niet bij zitten. Toen hij begin 1873 in zijn *Confidentie* een kerk met een democratisch karakter bepleitte, waarschuwde hij hen die als Adama van Scheltema dachten. In het verleden had 'het Réveil', alle 'edele toewijding' ten spijt, er aan meegeholpen dat zowel 'de kleine burgerij als de lagere volksklasse' als 'onmondig en onbekwaam' werden teruggedrongen. Aan dat patronaat over 'ons Christenvolk' was nu, dankzij het inwerking treden van art. 23 van het Herzien Algemeen Reglement van de Nederlandse Hervormde Kerk, een einde gekomen. Sinds 1867 immers mochten *alle* niet-bedeelde lidmaten, en niet slechts de rijken en de meer vermogende middenstand, door middel van verkiezingen uitmaken wie er in hun gemeente ouderling en diaken werden en welke predikanten er beroepen zouden worden. Hoe pijnlijk die verandering ook was voor de aristocraten, zij dienden de betekenis daarvan te beseffen: de 'grootte schare' zou laten zien 'dat plicht tot dankbaarheid nooit tot zelfwegcijfering nopen kan'. De 'hooge geslachten uit den Réveil' dienden daarom te kiezen voor 'de strengere broeders uit de kleinere burgerij'. In de voorrede van de prachteditie van zijn preek *Ons huis*, die aan iedere deelnemer aan de inzamelingsactie ten behoeve van zijn huis werd toegezonden, betitelde hij de laatstgenoemden als 'luyde van kleine middelen'. In 1887, toen hij inmiddels de volkskerk verlaten had, smeedde Kuiper voor hen de erenaam 'de kleine luyden'.¹³

Het zou interessant zijn om na te gaan in hoeverre de groep die achter Kuiper stond, samenviel met de kring van 680 vrouwen die het door Janse beschreven Amsterdamse adres, dat aangevoerd werd door de handtekeningen van E. Looman-Ketelaar, W. Sielof-van der